

บทคัดย่อ

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ในงานโบราณคดีชุมชน

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นทฤษฎีการพัฒนาที่พัฒนาขึ้นบนฐานประสบการณ์ของประเทศไทย ปัจจุบันองค์การสหประชาชาติยอมรับเอาไปเผยแพร่ให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาวัฒนธรรมชุมชนล่มสลาย

แนวคิดการพัฒนาโบราณคดีชุมชน เป็นการทดลองนำเอาแนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โบราณคดี การพัฒนาชุมชนผสมผสานกันเพื่อสร้างความสามารถในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของตนเองซึ่งให้ชาวบ้านเป็นกลไกกลางในการดำเนินงาน โดยมีแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักกรรมกำกับ เชื่อว่าแนวทางการทำงานโบราณคดีชุมชนจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่วงการโบราณคดีทั่วโลกนำไปใช้ในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรและความเห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ส่วนตนของผู้คนในสังคมต่างๆ ตั้งแต่ทศวรรษนี้เป็นต้นไป

Abstract

Sufficiency Economy in Community Archaeology

His Royal Initiative on Sufficiency Economy as development theory based on Thai experiences is adopted by the United Nations for application in the countries that confronting to de-communitization problems. "Community Archaeology" is an approach for the enhancement of community ability on cultural resource management steering by His Majesty King Bhumibol's Sufficiency Economy. At present, archaeologist try to do participatory archaeology with other groups. Community Archaeology is proposed to be an alternative approach for archaeological work in order to subdue self-interest since this decade onward.

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในงาน โบราณคดีชุมชน

สายนต์ ไพรชาญจิตร์*

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีการพัฒนา

ตลอดระยะเวลามากกว่า 60 ปี ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม พระองค์ทรงคิดค้น ทดลอง สร้างแบบแผน วิธีการ และกระบวนการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนไทย ให้สามารถ ดำรงอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลางความผันผวนและแรงเสียดทานของกระแสการพัฒนา โลกที่ก่อให้เกิดปัญหามากมาย

สิ่งสำคัญทางการพัฒนา “คน” และ “สังคมวัฒนธรรม” ที่โดดเด่นเป็นที่ ประจักษ์และยอมรับนับถือของชาวโลกที่พระองค์ทรงคิดค้นและปฏิบัติจนประสบ ความสำเร็จอย่างงดงาม ได้แก่ แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งถือว่าเป็น ทฤษฎีทางการพัฒนาที่ยิ่งใหญ่ทฤษฎีหนึ่งของโลกในขณะนี้ และเชื่อกันว่าจะเป็น ทฤษฎีสำคัญที่มีบทบาทนำในการฟื้นฟูความหายนะของสังคมวัฒนธรรมโลกที่เกิด จากการพัฒนาตามแบบทฤษฎีทันสมัยในห้วงสองศตวรรษที่ผ่านมา

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ให้ความสำคัญ กับวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพุทธศาสนาและศาสนา ตะวันออกบนฐานการผลิตทางเกษตรกรรมในสังคมไทยที่สืบทอดกันมายาวนาน

การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นไปบนพื้น ฐานทางภูมิสังคมของประเทศไทยทุกแห่งทุกมุมอย่างแท้จริง มียุทธศาสตร์การพัฒนา “ชุมชน” และการพัฒนา “คน” ในลักษณะเป็นองค์รวมที่สามารถแก้ไขปัญหาทุก ๆ อย่างทุก ๆ ด้านไปพร้อม ๆ กันอย่างเชื่อมโยงแบบสมานฉันท์ เกื้อกูล และพึงพิงอิงอาศัย ไม่เบียดขับทำลายล้างกัน

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี (2549) กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาของพระเจ้าอยู่หัวอาจเรียกว่า “เอาความดีเป็นตัวตั้ง เพื่อการอยู่ร่วมกัน โดยใช้ความรู้” ซึ่งรหัสการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง คือ GCK = ความดี+การอยู่ร่วมกัน+ความรู้ G = Goodness = ความดี, C = Community หรือ Culture = วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน และ K = Knowledge = ความรู้

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่เป็นเพียงปรัชญาหรือแนวคิดเชิงนามธรรมลอยๆ หากเป็น **ทฤษฎีการพัฒนา** (Development Theory) ที่มีทั้งปรัชญา (Philosophy) เป้าหมายสูงสุด (Ends) หลักการ (Principles) และวิธีการเชิงกระบวนการ (Means) ที่ผ่านการศึกษาวิจัย ทดลอง และสังเคราะห์ด้วยการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง จนเห็นผลสัมฤทธิ์ที่ลงตัวสามารถนำไปใช้ได้ทั่วไปในทุกๆ กลุ่มชน ทุกศาสตร์ทุกสาขาวิชาเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาหรือบำรุงวัฒนธรรมชุมชนให้เจริญ

คุณลักษณะสำคัญของทฤษฎีการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่ในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ 9 ประการ (นพลักษณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง) ได้แก่

1. **หลากหลาย (multiple)** เป็นแนวคิดที่พ้นจากเพดานความคิดแบบตะวันตกซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีปฏิบัติทางการพัฒนามาเป็นเวลานาน คือ ลักษณะความคิดแบบ เอกนิยม [Unitary, Singularity, Uniformity] และทวินิยม [Duality, Binary, Either-or, Polarity] แต่แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพหุนิยม [Plurality, Multiplicity, Multiple] ยอมรับและให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีอยู่

2. **ร่วมนำ (co-existing)** ยอมรับและส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งที่แตกต่างกัน เน้นปรัชญาของการพึ่งพิงอิงกัน [interdependence] มีจริยธรรมของความสามัคคีมีเมตตาต่อกัน เป็นการร่วมมือกันอย่างสันติของสิ่งที่ขัดแย้งแตกต่างกัน สามารถแบ่งปันกันได้ ร่วมกันพึ่งพิงกันอย่างมีคุณภาพ ไม่ครอบงำกัน เพิ่มพูนภาพให้กันและกันการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ร่วมกันโดยไม่ต้องหักล้างกันก็สามารถเคลื่อนไหวไปได้โดยที่แต่ละภาคส่วนไม่ต้องสลายตัวอย่างสิ้นเชิง แต่สามารถคงรูปดำรงอยู่ได้ในระดับหนึ่งอย่างเสมอหน้ากัน

3. คิดและทำ (think & do) เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ทำให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ผนึกประสานเป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ ไม่ใช่ทฤษฎีลอยๆ มีการแนะนำให้ปฏิบัติเป็นขั้นตอนจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้าซึ่งแบ่งเป็นขั้นที่หนึ่ง ขั้นที่สอง และขั้นที่สาม

4. เรียบง่าย (simple) มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย คนโดยทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึง และนำไปทำให้เห็นผลจริงได้

5. บูรณาการประสานทุกส่วน (integrating) เป็นทฤษฎีที่นำเอาประสบการณ์ของประเทศไทย ลักษณะสภาพแวดล้อม ลมฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานะทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต รวมทั้งจุดเด่นของชีวิต ความเป็นอยู่และระบบการผลิตของไทยมารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีการพัฒนา โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของ “น้ำ” ที่เป็นเป็นปฐมปัจจัยของวัฏจักรแห่งการก่อเกิด จำเริญเติบโต เสื่อมสลายของสรรพชีวิต

6. ควรแก่สถานการณ์ (timely) เป็นแนวคิดการพัฒนาที่สมสมัย ได้จังหวะเหมาะในการกระตุ้นเตือนให้ผู้มีบทบาทในการจัดทำและดำเนินการตามนโยบายและแผนพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนทั่วโลกให้มีสติและความระมัดระวังในการกำหนดแนวนโยบายและแผนการพัฒนาไม่ให้ก่อปัญหาซ้ำรอยเดิมเช่นในอดีตที่ผ่านมา

7. องค์กรรวมรอบด้าน (holism) เป็นแนวคิดทฤษฎีที่แผ่ไ้วด้วยปรัชญาในการดำรงชีพ และดำรงชาติ มิใช่เพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ แต่เป็นทฤษฎีแบบองค์รวม ประกอบด้วยหลายมิติ ส่งเสริมจริยธรรมแห่งความพอ [ethic of enough] และความพอเพียง [subsistence] แตกต่างไปจากปรัชญาและจริยธรรมของการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการเติบโตแบบไร้ขีดจำกัดและปราศจากคุณธรรม

8. บันดาลใจ (inspiring) เป็นแนวคิดที่มีพลานุภาพในการกระตุ้นหนุนเสริมให้ผู้ยากไร้มีพลัง เข้าใจความเป็นจริงแท้ ไม่มีปมด้อยหรือท้อแท้ถดถอยในโชคชะตา มีความสุขตามอัตภาพ เข้าใจหลักสันโดษ ไม่ถูกมองหรือถูกทับถมว่าเป็นผู้ด้อยพัฒนา เป็นผู้มีปัญหาหรือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

9. ไม่ใฝ่อุดมการณ์ (universal) เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล ปลอดจากเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองแบบแบ่งค่ายแยกขั้ว สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศ

จากข้อข้องใจทางการเมืองเป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาคล้ายกับประเทศไทยทั้งในเอเชีย แอฟริกา ละตินอเมริกา และแม้ในโลกตะวันตก คุณลักษณะข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เนื่องจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมโดยทั่วไปมักแยกออกจากกันในกรณีที่มีการอ้างว่าทฤษฎีบางทฤษฎีมีความเป็นวิทยาศาสตร์และมีความเป็นสากล แต่ทฤษฎีนั้นก็ไม่มีมิติทางอุดมการณ์และมีตรรกะอยู่ที่ต้องทำลายล้างกันด้วยความรุนแรง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เชื่อว่าดีกว่า เพื่อคนจำนวนมากกว่าตามที่ทฤษฎีนั้นๆ ได้อธิบาย วิเคราะห์และทำนายไว้ แต่แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานอยู่บนเมตตาธรรมและจริยธรรมของการมีความพอดี ความพอเพียง อิงอยู่กับหลักธรรมของธรรมชาติ คือ เป็นระบบคิดที่เลียนแบบธรรมชาติที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ จึงมีความเป็นสากลที่มีอยู่คู่โลกมานานแล้ว อีกทั้งยังเป็นจริยธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ไม่เบียดเบียนเอาชนะกันแบบทำลาย แต่เป็นการปรับตัวเข้าหากันอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนอีกด้วย

โบราณคดีเป็นมรรควิธีในการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างไร?

การทำงานโบราณคดี (Archaeology) โดยทั่วไปทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มุ่งเน้นการศึกษาวิจัยเพื่อทำความเข้าใจและจัดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ (พัฒนา) “มรดกวัฒนธรรม : Cultural Heritage” หรือ “ทรัพยากรวัฒนธรรม : Cultural Resource” ของมนุษย์ในอดีต และมักดำเนินการอยู่ในกลุ่มคนที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง (เหมือนกับศาสตร์อื่นๆ ทั่วไป) ขาดการมีส่วนร่วมของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่ไม่ได้เรียนโบราณคดี มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ศิลปะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ หรือไม่ได้สังกัดหน่วยงานทางโบราณคดีหรือพิพิธภัณฑสถานโดยตรง งานโบราณคดีซึ่งหมายรวมถึงงานจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน จึงอาจจะยังประโยชน์โดยตรงให้แก่การพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนในปัจจุบันได้น้อย สังคมต่างๆ ในโลกนี้จึงประสบปัญหาเดียวกัน คือ ผู้คนไม่ค่อยปรารถนาดีต่อกัน ไม่เมตตากัน เพราะคนส่วนใหญ่ที่เป็น

เจ้าของวัฒนธรรมมิได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ได้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเรียนรู้วัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากอดีตที่สอนให้คนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นญาติ เป็นกัลยาณมิตร คนปัจจุบันส่วนมากจึงไม่เข้าใจว่าทำไมคนในสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ในสมัยโบราณจึงสามารถอยู่กันเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้อย่างเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ให้ใช้สอยอย่างต่อเนื่องยาวนานหลายร้อยหลายพันปี สามารถสร้างสรรค์ศิลปกรรมรูปแบบต่างๆ ได้สวยงาม ยิ่งใหญ่ และวิจิตรบรรจงได้มากมายนานัปการโดยไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายต่อทั้งคนและธรรมชาติมากจนเกินพอดี แม้จะขัดแย้งแย่งชิงและทำลายกันบ้างแต่ก็สามารถฟื้นฟูสภาพเป็นปกติได้โดยเร็ว ผิดกับสมัยนี้ที่พัฒนากันมาเพียงไม่กี่สิบปีก็เกิดความเดือดร้อนถึงขั้นวิกฤติทั่วหน้ากันเสียแล้ว

นี่เป็นเพราะคนปัจจุบันขาดความรู้ความเข้าใจในมิติทางประวัติศาสตร์โบราณคดีจนไม่สามารถสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนอันดึกดำบรรพ์ต่อไปได้ใช่หรือไม่? ในทัศนะของผู้เขียนคำตอบก็คือ “ใช่” และก็เห็นว่า “งานโบราณคดี” ยังทำหน้าที่ในการประสานวัฒนธรรมในอดีตกับปัจจุบันได้ยังไม่ดีนัก ซึ่งก็เป็นปัญหาเช่นเดียวกันกับที่เกิดขึ้นจากการจัดการในศาสตร์อื่นๆ ด้วย

หลายปีที่ผ่านมาในวงการโบราณคดีโลกพยายามสร้างแนวทางการทำงานโบราณคดีใหม่ๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและเกื้อกูลต่อผู้คนนอกวงการมากขึ้น เห็นได้จากคำสำคัญ (keywords) เช่น Public Archaeology (โบราณคดีสาธารณะ) Participative Archaeology (โบราณคดีแบบมีส่วนร่วม) และ Community Archaeology หรือโบราณคดีชุมชน (สายนต์ ไพรัชญจักร์ 2543) และ โบราณคดีประชาชน (ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ 2548) ที่เป็นการพยายามทำงานที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในภาคส่วนอื่นนอกวงการวิชาการโบราณคดีเข้ามามีส่วนร่วมในทุกมิติ ทั้งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบ ปรากฏการณ์เช่นนี้เริ่มขึ้นในต่างประเทศเมื่อราวทศวรรษ 2530 ส่วนใหญ่ใช้คำว่า Public Archaeology ที่เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้สนใจและเด็กนักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี

เศรษฐกิจพอเพียงและแนวพระราชดำริของในหลวง คือ “หัวใจ” ของกระบวนการโบราณคดีชุมชนในประเทศไทย

ในประเทศไทย ผู้เขียนเริ่มใช้คำว่า Community Archaeology หรือโบราณคดีชุมชน เมื่อปี พ.ศ.2542 ในโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน หรือโครงการโบราณคดีชุมชน (สายนต์ ไพรชาญจิตร์ 2543, 2546, 2548) โดยมีจุดมุ่งหมายให้การทำงานโบราณคดีเป็นเรื่องเดียวกันกับการพัฒนาชุมชนหรือบำรุงวัฒนธรรมชุมชนให้เจริญ ซึ่งส่วนที่แตกต่างไปจาก Community Archaeology ในต่างประเทศอย่างชัดเจนก็คือ แบบแผนการวิจัยและพัฒนาที่เรียกว่า กระบวนการโบราณคดีชุมชน ได้นำเอาปรัชญา หลักการ วิธีการพัฒนาจากทฤษฎีทางการพัฒนาหลักๆ 3 ทฤษฎีมาสังเคราะห์แล้วสร้างเป็นชุดแนวคิดอำนวยการวิจัยและพัฒนาโบราณคดีชุมชน (แผนภาพที่ 1) ได้แก่ (1) แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (2) ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน และ (3) แนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน โดยเป็นวิธีการปฏิบัติในการจัดการที่มุ่งส่งเสริม กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน (participation enhancement) การเสริมสร้างพลังความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและพัฒนาชุมชน (community empowering) ด้วยการศึกษาทบทวนวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง (self-study/research) ส่งเสริมการพึ่งตนเองในทุก ๆ มิติผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีทั้งในระดับชาติ โบราณคดี-ประวัติศาสตร์ของชุมชน และการจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนลักษณะต่าง ๆ (community museum management)

กระบวนการโบราณคดีชุมชนเป็นกระบวนการ พัฒนาคน ทั้งผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่น และผู้ที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ และเป็นการพัฒนาทรัพยากรวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ ผลสำเร็จและผลได้ของการจัดการก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อทั้งคน ความเป็นชุมชน และทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมดำรงอยู่อย่างมั่นคงประโยชน์ยาวนานที่สุดเท่าที่ควรจะเป็น คือ ได้ทั้ง คน และ ความเป็นชุมชน ที่หมายถึงความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดี มุ่งเจริญต่อกัน และได้ทั้ง ของ หรือทรัพยากรวัฒนธรรมให้ใช้ประโยชน์ต่อเนื่องอย่างยั่งยืน

จัดการแรงงานของชุมชน การประกอบพิธีกรรมเพื่อการพัฒนา การทอผ้า จักสาน ประดิษฐ์เครื่องเล่น ประดิษฐ์อุปกรณ์ต่างๆ การก่อสร้าง ฯลฯ นอกจากนั้นยังได้ก่อให้เกิดการพัฒนาความสามารถของชาวบ้านในการศึกษาวิจัย การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี การจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนและพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี

การวิจัยและพัฒนาโบราณคดีชุมชนที่จังหวัดน่านนอกจากจะได้ข้อค้นพบใหม่ๆ ทางด้านวิชาการโบราณคดีโดยตรง คือ ได้เรื่องราวของแหล่งเตาผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พระพุทธรูปไม้ศิลปะแบบพื้นถิ่นเมืองน่าน แล้ว ยังบรรลุความมุ่งหมายทางด้านการพัฒนาชุมชน โดยได้ค้นพบแบบแผนการพัฒนาหน่วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและการจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นที่จัดแสดงทรัพยากรวัฒนธรรมในระดับต่างๆ รวมทั้งได้แบบแผน แนวคิด-แนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนรูปแบบต่างๆ อีกด้วย ซึ่งในการทำงาน ได้พยายามดำเนินการตามชุดความคิดอำนวยการวิจัยและแบบแผนการจัดการแนวโบราณคดีชุมชน คือ การวิจัยและฟื้นฟูพลังความสามารถของหน่วยจัดการ 4 ระดับ ตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดในชุมชน คือ หน่วยจัดการระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับผู้จัดการเดี่ยว (cultural resource manager) ที่เป็นการสร้างผู้นำในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมและสามารถเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาหน่วยจัดการระดับครอบครัวครอบครัว (family-based management unit) เพื่อให้เป็นหน่วยจัดการขนาดเล็กที่สุดที่สามารถพึ่งตนเองได้ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งสอดคล้องกับลำดับขั้นในการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ขั้นที่ 1 : ชุมชนระดับครอบครัวสามารถพึ่งตนเองได้ จากนั้นจึงทำการวิจัยและพัฒนาเพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมของหน่วยจัดการระดับชุมชนเดียว (intra-community-based management unit) ที่เทียบเคียงได้กับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ขั้นที่ 2 : คนในชุมชนพึ่งกันเองช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง และทำการวิจัยและพัฒนาหน่วยการจัดการที่ประกอบด้วยผู้คนจากหลายชุมชน หลายอาชีพ (inter-community-based management unit) เข้ามาร่วมกันจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่มีความสำคัญในระดับครอบครัว ระดับชุมชน

ระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับโลก ที่เทียบได้กับลำดับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง **ขั้นที่ 3 : ชุมชนพึ่งพิงอิงอาศัยกันได้กับชุมชนอื่น ๆ**

ผลดีที่เกิดตามมา (outcomes) จากการดำเนินการวิจัยมีหลายระดับ โดยในระดับชาวบ้านและชุมชนทั่วไปได้เกิดการตื่นตัวในความสำเร็จของชุมชนบ้านสวกพัฒนา บ้านนาขาว บ้านก้อด บ้านดอนคีรีและบ้านสะไมย์ ที่สามารถเข้าไปดำเนินการจัดการบริการ (การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์เชิงพัฒนา) แหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญในระดับชาติและระดับโลกสามารถสร้างและบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชนและศูนย์เรียนรู้ทางด้านโบราณคดีขึ้นมาได้จนเป็นที่ยอมรับจากพระราชวงศ์ชั้นสูง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ที่เสด็จไปทัศนศึกษา นักวิชาการ สมาชิกรัฐสภา ข้าราชการทุกระดับ นักท่องเที่ยว สถานศึกษาทุกระดับ นักพัฒนาและนักวิจัยด้านโบราณคดี และด้านการพัฒนาชุมชนจากพื้นที่ต่างๆ ที่เดินทางไปเยี่ยมชม เรียนรู้ และให้ความสนใจกระบวนการทำงานของโครงการและชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นว่างานโบราณคดีชุมชนได้ช่วยแก้ปัญหาของชุมชนเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมได้ในระดับที่หลายภาคส่วนพอใจและยอมรับ

ถามว่างานโบราณคดีชุมชนก่อให้เกิดปัญหาบ้างไหม? ตอบได้ว่า “มีแน่นอน” โดยเฉพาะปัญหาในเรื่องของการปรับใจและปรับตัวของผู้คนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนักโบราณคดีและนักบริหารจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในภาครัฐและภาควิชาการที่อาจจะยังไม่ได้รับการยอมรับให้ชาวบ้านที่ไม่ได้เรียนโบราณคดีและศาสตร์การอนุรักษ์สมัยใหม่เข้าไปจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมกันเอง รวมทั้งชาวบ้านและผู้คนในภาคส่วนอื่นที่ยังนิยมยึดกับการพัฒนาแบบทันสมัย การพัฒนาแบบรวมศูนย์อำนาจและเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ก็อาจจะไม่พึงพอใจกับการแข่งขันฝีมือของชาวบ้านในหลายๆ พื้นที่ แต่เมื่อได้ดำเนินงานผ่านไประยะหนึ่งแล้วก็พบว่าความขัดแย้งทั้งที่อยู่ในใจและแสดงออกคลาญลง ผู้คนในชุมชนต่างๆ เริ่มหันมาพูดคุยและร่วมมือร่วมใจกันมากขึ้น เพราะว่างานโบราณคดีชุมชนมีหลักการและกระบวนการดำเนินงานที่จำลองแบบจากแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งให้พึ่งพิงอิงอาศัยกัน มุ่งให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน มุ่งให้เกิดการพึ่งตนเองได้ พึ่งกันเองได้ และพึ่ง

พึงอิงกันตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่เคยมีมาในอดีต แต่คงไม่ใช่การกลับไปหาอดีต หรือกลับเป็นอย่างอดีตทั้งหมด หากแต่มุ่งให้ผู้คนได้กลับไปคิด เชื่อ และประพฤติ ปฏิบัติอย่างที่เคยทำให้สังคมวัฒนธรรม และชุมชนสงบเย็น เอื้อเพื่อเกื้อการุณย์ คิด แต่จะทำงานบำรุงกันและกันอยู่เสมออย่างที่เราค้นพบในการศึกษาทางโบราณคดีและ ประวัติศาสตร์อยู่เสมอๆ

งานโบราณคดีชุมชนอาจจะเป็นสิ่งที่เข้าใจไม่ยาก และเชื่อว่าทำไม่ยาก เพราะ เพียงแค่คนทำลด ละ เลิกอะไรที่เป็น “กระแสหลัก” โดยเฉพาะ “ความเห็นแก่ตัว” เรียน รู้ เชื่อมั่น ศรัทธา ปฏิบัติตามในสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ประกอบด้วย “ความ พอประมาณ” “ความมีเหตุผล” และ “สร้างภูมิคุ้มกันทั้งตนเองและคนอื่น” ก็เชื่อว่า ในทศวรรษข้างหน้า วงการโบราณคดีในโลกนี้จะทำงานแบบ “โบราณคดีชุมชน” ได้ กว้างขวางมากขึ้น งานแบบนี้ไม่มีใครปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ว่าไม่ต้องทำ สถานการณ์ ของความขาดแคลนทรัพยากรต่างๆ บีบให้เราและผู้คนในโลกต้องทบทวน “อดีต” มาก ขึ้น ต้องหันหน้าเข้าหากัน ต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันมากขึ้น และผู้เขียนก็เชื่อว่า “โบราณคดี ชุมชน” เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้คนสามารถประยุกต์ใช้วัฒนธรรมในอดีตเพื่อแก้ ปัญหาความขัดแย้งแย้งชิงทรัพยากร และปรับแก้รูปแบบการอยู่ร่วมกันให้เป็นแบบ “พึ่งพิงอิงอาศัยด้วยความเป็นกัลยาณมิตร” มากยิ่งขึ้นไป

เอกสารประกอบการเรียนเรียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช 2549. พระราชดำรัส ณ มหาสมาคม

สัปดาห์พระที่นั่งอนันตสมาคม วันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2549.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2541. ทฤษฎีใหม่ มิติที่ยิ่งใหญ่แห่งความคิด. กรุงเทพฯ :
สถาบันนโยบายศึกษา.

ประเวศ วะสี 2549. ปาฐกถาเรื่อง พระเจ้าอยู่หัวกับรหัสพัฒนาใหม่ ในงานเสวนา
“วิชาการพัฒนาชาติฉลองสิริราชสมบัติ 60 ปี” จัดโดยชมรมผู้รับพระราชทานทุน
มูลนิธิอานันทมหิดล วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2549 ณ โรงแรมพลาซ่าแอทธินี
กรุงเทพฯ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) 2543. ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พุทธทาส อินทปัญโญ (ไมระบุปปีที่พิมพ์). ตัวกูของกูฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : ธรรม
สภา.

สายันต์ ไพรชาญจิตร 2543. โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ : โครงการ
โบราณคดีชุมชน.

สายันต์ ไพรชาญจิตร 2546. โบราณคดีชุมชน การจัดการอดีตของชาวบ้านกับ
การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน.

สายันต์ ไพรชาญจิตร 2548. กระบวนการโบราณคดีชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการ
จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา
และภาควิชาการพัฒนารัฐมณฑล คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

ม.ล. สุรัสวดี สุขสวัสดิ์. โบราณคดีประชาชน บทบาทการวิจัยต่อท้องถิ่นภาคเหนือ.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.